

Op 't Spick in Beesel is een dagelijks taalruimte voor de kleuters ingesteld. Met een prentenboek als leidraad worden verschillende activiteiten aangeboden, en het werkt: ook jonge kinderen profiteren van doelgerichte, structurele aandacht voor taal. De Coppele in Oisterwijk gebruikt een vorm van geïntegreerd taal- en zaakvakonderwijs in groep 5. Kinderen gaan met webquests op onderzoek uit om zelf antwoorden te vinden op hun vragen over de middeleeuwen. En passant boeken ze leerwinst op alle domeinen van taalvaardigheid. Dit zijn slechts twee voorbeelden van interactief taalonderwijs. In deze special meer over het succes van deze vorm van taaldidactiek.



Vernieuwing taaldidactiek niet meer weg te denken

Verankerd in de klas

Kinderen leren taal het beste in een krachtige leeromgeving die *sociaal*, *betekenisvol* en *strategisch* leren bevordert. Er zijn nog maar weinigen die deze stelling bestrijden in Nederland: interactief taalonderwijs is alom geaccepteerd.

door Ludo Verhoeven

Het concept interactief taalonderwijs is misschien wel het belangrijkste 'product' van het Expertisecentrum Nederlands (EN) in Nijmegen. De uitgangspunten zijn inmiddels breed bekend en zijn terug te vinden in vrijwel alle nieuwe methoden voor taal- en leesonderwijs. Maar wat behelst het nu eigenlijk?

Ten eerste veronderstelt interactief taalonderwijs dat kinderen taal leren in een krachtige leeromgeving die *sociaal*, *betekenisvol* en *strategisch* is. Kinderen leren taal bij uitstek in interactie met anderen, thuis en op school. *Sociaal* leren legt de nadruk op dat feit. De interactie thuis is erop gericht om het kind steeds zelfstandiger te laten functioneren. Hoewel dat taalverwervingsproces niet helemaal te vergelijken is met het taalleren op school, gaat het Expertisecentrum er van uit dat interactie ook een belangrijke rol speelt in het leren op school. In het taalonderwijs kan interactie een belangrijk didactisch instrument zijn, als leerlingen tenminste de gelegenheid krijgen initiatieven te nemen, als de leerkracht ingaat op de inhoud en bedoeling van wat ze zeggen en als hij aansluit bij hun taalniveau. In interactie met andere kinderen en met de leerkracht gaan zij dan steeds beter communiceren en breiden zij hun woordenschat en hun kennis van de wereld uit.

Betekenisvol leren accentueert dat kinderen taal met name leren in situaties die voor hen betekenisvol zijn, omdat zij dan eerder vanuit zichzelf gemotiveerd zijn. In een rijke en realistische leeromgeving krijgen ze de kans iets te leren wat hun belangstelling heeft. Van belang is ook dat kinderen *actief* taal kunnen leren. Daarbij gaat het erom dat zij zelf keuzes leren maken en een eigen betekenis kunnen toekennen aan wat ze leren. Taal leren is een actief proces waarin kinderen hun taalsysteem en hun kennis van de wereld voortdurend reorganiseren door het taal-aanbod dat zij tegenkomen. Doordat ze actief met hun wereld bezig zijn, ontdekken ze van alles over geschreven en gesproken taal. Zij bouwen zelf aan hun kennis over taal en ontwikkelen hun eigen taalvaardigheid.

Strategisch leren houdt in dat kinderen vuistregels leren toepassen bij het plannen, uitvoeren en evalueren van hun eigen taalgedrag. Het aanleren van strategieën voor begrijpend lezen vormt hiervan een voorbeeld. Kinderen voeren niet alleen een taaltaak uit, maar bedenken van te voren hoe ze de taak zullen uitvoeren. Tijdens het proces houden ze in de gaten of alles goed verloopt. Na afloop evalueren ze het proces. Ze controleren zichzelf als het wa-

Inhoud

Leeskilometers in sbo

Veel leerlingen voor wie leren lezen moeilijk is, verliezen hun motivatie. Terwijl het juist zo belangrijk is dat ze leeskilometers maken. Met een speciaal interventieprogramma voor het sbo wordt lezen weer leuk. [Pagina 4](#)

Implementatie De Taallijn

Om het effect van methodes zoals Schatkist en Piramide op de taalontwikkeling te vergroten ontwikkelden het Expertisecentrum Nederlands en Sardes De Taallijn. De implementatie van De Taallijn wordt groots aangepakt. [Pagina 6](#)

Met webquests op onderzoek uit

'Zijn er nog rangen en standen zoals in de middeleeuwen?' 'Hoe werd de pest verspreid?' Hoe krijg je leerlingen zover dat ze antwoorden zoeken op deze vragen? Groep 5 van De Coppele in Oisterwijk gebruikt webquests, met succes. [Pagina 8](#)

Gesprekken zijn de spil

Gesprekken zijn de spil van interactief taalonderwijs. Maar alleen als leerlingen er uitgebreid en actief aan deelnemen: taalverwervingsgerichte gesprekken. Hoe krijg je dat voor elkaar? [Pagina 10](#)

Meerwaarde ict op pabo

Veel pabo's werken inmiddels met de digitale leeromgeving MILE Nederlands. Met behulp van een serie cd-roms wordt voor studenten inzichtelijk hoe interactief taalonderwijs werkt. [Pagina 11](#)

Dagelijks 'taaluurtje' voor kleuters werkt

Interactief taalonderwijs voor kleuters werkt. Structurele en doelgerichte aandacht voor woordenschat en beginnende geletterdheid in groep 1 en 2 werpt vruchten af. [Pagina 12](#)

re. Een leerkracht kan bevorderen dat kinderen strategisch leren. Hij moet zijn instructie dan niet alleen richten op begrip en inzicht, maar ook op het leerproces. Dankzij strategisch leren kunnen kinderen hun kennis en vaardigheden steeds beter gebruiken in nieuwe situaties. Kinderen die strategieën flexibel hanteren, ontwikkelen zich beter. Bij mondelinge communicatie leren ze bijvoorbeeld hun gedachten en gevoelens steeds beter onder woorden te brengen. Zij schatten in wat hun gesprekspartner al weet over het onderwerp. Ze bedenken wat ze willen zeggen en hoe ze dit duidelijk kunnen overbrengen. Ze leren zo op planmatige wijze een verhaal te vertellen of informatie te presenteren. Een vaardigheid die bij lezen en schrijven bij uitstek een rol speelt.

DIDACTIEK

Het begrip interactief taalonderwijs is verder uitgewerkt door het EN in een didactisch model dat aanwijzingen geeft voor de uitvoering in de praktijk. Interactief taalonderwijs veronderstelt een balans tussen constructieve leersituaties waarin wordt uitgegaan van leervragen van het kind en instructieve leersituaties waarin directe instructie en oefenvormen centraal staan.

Constructieve leersituaties bieden kinderen de gelegenheid kennis en vaardigheden te gebruiken en strategieën toe te passen in een betekenisvolle context. Twee onderwijsvormen zijn daarvoor uitermate geschikt: routines en ankers. Onder *routines* verstaan we betekenisvolle interactieve leersituaties die aanzetten tot communicatie. Daarbij gaat het om open leersituaties die een vaste, herkenbare plaats innemen in de klas. Een *anker* is een rijke probleem-georiënteerde context, bijvoorbeeld een verhaal of een kennisbron op internet. Een goed geconstrueerd anker daagt de leerling uit tot het stellen van vragen en stimuleert om bij het zoeken naar antwoorden gebruik te maken van een breed scala van materialen en informatiebronnen.

Instructieve leersituaties zorgen ervoor dat kennis en vaardigheden worden geleerd en geautomatiseerd. Deze veel meer gesloten leersituaties verwijzen naar programmagericht onderwijs waarbij de nadruk ligt op het werken met methodische materialen waarin de leerstof in een min of meer vaste volgorde wordt aangeboden. Vooral voor het



EVELYNE JACQ

In een rijke leeromgeving zijn kinderen gemotiveerder om te leren en aan hun taalontwikkeling te werken

aanleren van vaardigheden als het technisch lezen en spelling is een gedegen methodische aanpak noodzakelijk.

LEERLIJNEN

In het didactische model spelen leerlijnen en tussendoelen een belangrijke rol voor de selectie van leerstof en activiteiten. Het EN heeft leerlijnen en tussendoelen ontwikkeld voor beginnende geletterdheid en gevorderde geletterdheid en die voor mondelinge communicatie zijn in druk. De leerlijnen en tussendoelen vormen een handreiking voor het schoolteam bij het plannen en uitvoeren van het taalonderwijs. Ze kunnen ook van dienst zijn bij de evaluatie, selectie en ontwikkeling van methoden. Inmiddels hebben uitgeverij de tussendoelen voor beginnende en gevorderde geletterdheid al verwerkt in een aantal nieuwe leesmethoden. Onderwijsadviseurs, opleiders en inspecteurs gebruiken de leerlijnen om het taalonderwijs op scholen en in de opleiding van leraren te analyseren en om scholen te ondersteunen bij de verbetering van de kwaliteit van het taalonderwijs.



10 Jaar Expertisecentrum Nederlands

Tien jaar geleden heeft het ministerie van Onderwijs het Expertisecentrum Nederlands (EN) ingesteld met als belangrijkste doel de vernieuwing van het taalonderwijs op de basisschool en het verbeteren van opleiding, nascholing en begeleiding van leraren. Belangrijkste streven van het EN in die tien jaar is de introductie geweest van het concept interactief taalonderwijs (zie hoofdartikel). In de eerste jaren heeft het Expertisecentrum Nederlands zich vooral gericht op de ontwikkeling en implementatie van prototypen interactief taalonderwijs op het gebied van mondelinge communicatie, woordenschat en geletterdheid ten behoeve van de voor- en vroegschoolse educatie en de onderbouw van het primair onderwijs. Inmiddels is een start gemaakt met de verbreding van interactief

taalonderwijs naar de midden- en bovenbouw van de basisschool waarbij tevens een relatie wordt gelegd met de zaakvakken.

In de huidige projecten ligt de focus op leerlingen die het Nederlands als tweede taal spreken en op leerlingen met speciale leerbehoeften. Dit laatste wordt duidelijk door de deelname van het EN aan het Masterplan Dyslexie. Het EN geeft een nieuwe impuls aan scholing en implementatie. In dat licht ontwikkelt het voor schoolteams een *web-based* leeromgeving voor interactief taalonderwijs die bestaat uit een digitale procedure voor het opstellen en uitvoeren van een taalbeleidsplan en een multimediale leeromgeving interactief taalonderwijs. / LV

Leeskilometers maken wordt weer leuk in sbo

‘Jakkes, hebben we nu alweer leesles...’, ‘Wat saai...’, ‘Ik leer toch nooit lezen....’. Veel leerlingen voor wie leren lezen moeilijk is, verliezen hun motivatie. Terwijl het juist zo belangrijk is dat ze leeskilometers maken. Met een speciaal interventieprogramma voor het sbo wordt lezen weer leuk.

door **Eveline Wouters en Hanneke Wentink**

Veel leerlingen in de midden- en bovenbouw van het speciaal basisonderwijs (sbo) hebben zo'n laag technisch leesniveau dat zij de meeste teksten die hen interesseren niet kunnen lezen. Hun leesniveau is gemiddeld genomen gelijk aan dat van kinderen in groep 4 en 5 van de reguliere basisschool. Omdat zij niet goed kunnen lezen, zijn ze over het algemeen ook niet gemotiveerd: ze lezen veel te weinig om op een hoger niveau te kunnen komen en geraaken in een negatieve spiraal.

Veel scholen lukt het niet om leerlingen uit deze spiraal te krijgen. In de methoden voor voortgezet technisch lezen is weinig aandacht voor lees- en schrijfmotivatie. Daarbij heeft de inspectie pas geconstateerd dat er in het sbo te weinig doelgericht gewerkt wordt aan lees- en spellingsonderwijs en dat leesinterventies vaak van matige kwaliteit zijn. Het Expertisecentrum Nederlands heeft onderzocht of een

leesinterventieprogramma gebaseerd op wetenschappelijke inzichten effect heeft op de leesvaardigheid en de lees-/schrijfmotivatie van leerlingen in het sbo. Dit *Stimuleringsprogramma Lezen uitgaande van Instructie en Motivatie (SLIM)* blijkt succesvol.

ROUTEKAART

Het is belangrijk dat leerkrachten hoge verwachtingen hebben van leerlingen om hen op een hoog leesniveau te brengen. Het einddoel van het programma is dan ook om alle kinderen met een maximaal niveau van leesvaardigheid (AVI niveau 9) het sbo te laten verlaten. Richtlijn is bovendien om leerlingen instructie te geven op hun hoogste AVI-instructieniveau. Maar al te vaak krijgen kinderen instructie één AVI-niveau boven hun AVI-beheersingsniveau, terwijl er een groter verschil kan zijn tussen deze twee.

Leesinstructie werkt het best in een systematisch opgebouwd programma. In het interventieprogramma is een stappenschema voor instructie opgenomen. De leerkracht neemt een klein groepje leerlingen aan de instructietafel apart. Vanuit de context van een verhaal uit de methode krijgen zij uitleg over een leesmoeilijkheid, bijvoorbeeld woorden die eindigen op -nk of 's. Zij markeren deze moeilijkheden in de tekst, waarna ze ze oefenen in woord-

SLIM

Het zogenoemde SLIM-programma is ontwikkeld in het kader van het Masterplan Dyslexie en sluit aan bij de technisch leesmethode Leeslijn/Leesweg (Thieme Meulenhoff). In het schooljaar 2006-2007 zal het onder de naam *Stimuleringsprogramma Lezen uitgaande van Instructie en Motivatie (SLIM)* verschijnen. In de lijn van het SLIM-programma zullen functionele lees- en schrijfpodochten worden ontwikkeld bij de methode Estafette van Zwijsen en bij de methodieken RALFI van Smits en Leesweg Plus van Koekebacker en Pranger. Belangrijkste inzichten waarop het gebaseerd is, zijn: stel hoge doelen, breid de instructietijd uit, gebruik een systematisch opgebouwd programma en besteed extra aandacht aan leesmotivatie. In het programma zijn directe instructie van vaardigheden en strategieën en veel voorbeeldgedrag door goede lezers, hardop denkend voordoen en gerichte opbouwende feedback belangrijke componenten. / EW en HW

Zelfstandig werken gaat beter met routekaart

rijen en in tekstverband. Hierbij toont de leerkracht eerst voorbeeldgedrag door de tekst en de woordrijen voor te lezen, waarna de leerlingen ze zelfstandig oefenen. Door deze gedegen voorbereiding worden faalervaringen zoveel mogelijk voorkomen.

In een groep functioneren nooit alle leerlingen op hetzelfde niveau. Dit betekent dat er gedifferentieerd gewerkt moet worden. Terwijl de leerkracht uitgebreide instructie geeft aan een aantal leerlingen, moeten de anderen zelf-

standig, individueel of in een klein groepje, kunnen werken. Zij worden ondersteund door zogenoemde routekaarten. Op deze kaart staat de leerstof die de leerling moet doorlopen duidelijk geordend, zodat hij exact kan zien wat hij moet doen. De taken die zijn afgewerkt, worden doorgestreept. Op basis van een woordtoets (bijvoorbeeld de ILO-woordtoets uit Leeslijn) wordt per leerling vastgesteld welke regels hij van de routekaart in de betreffende week moet uitvoeren. In één week voeren de leerlingen op basis van de routekaart de volgende leesactiviteiten uit:

- drie keer oefenen van de leestekst en woordrijen uit het zogenoemde Wegboek (instructieboek) volgens de aanwijzingen van het interventieprogramma,
- vier keer lezen uit een bijbehorend leesboekje (Wegwijzer),
- twee of drie keer begripsvragen bij de tekst uit de Wegwijzer beantwoorden,
- twee keer een functionele lees- en/of schrijfpodracht maken.

LEVENSECHT

Veel leerlingen krijgen al snel het gevoel dat leren lezen een vervelend werkje is voor op school en verliezen hun lees-/schrijfmotivatie. Juist het *waarom* en *waarvoor*, oftewel de *functionaliteit*, van de leerstof is van belang. Alleen woordjes leren en boekjes lezen benadrukt te weinig *waarvoor* je bepaalde leesvaardigheden in het dagelijks leven nodig hebt. Een belangrijk onderdeel van het interventieprogramma zijn de functioneel geletterde opdrachten. Deze opdrachten leggen een relatie tussen de zojuist geleerde leesvaardigheden en het toepassen hiervan in de praktijk.

Functie leerstof voor dagelijks leven telt

Een voorbeeld van een functioneel geletterde opdracht is het sturen van een kaartje naar opa en oma om te bedanken voor een gezellige dag, of het maken van een opsporingsbericht voor een weggelopen huisdier. Alle opdrachten sluiten aan bij het thema van het leesboekje. Veel leerlingen in het sbo zijn niet gewend om op deze manier te werken en zien de opdrachten als een grote uitdaging.

Voor kinderen die het moeilijk vinden om eigen initiatief te tonen bij het maken van de opdrachten, zijn er schrijfplannen ontwikkeld. Deze schrijfplannen zijn deels voorgestructureerd en bevatten vragen en aanwijzingen die de leerling kan gebruiken als denkkader. Verder zijn tal van verwerkingsmogelijkheden aangegeven. Zo kan het kaartje voor opa en oma ook echt worden opgestuurd en kan het opsporingsbericht worden opgehangen in de gang.

HET ONDERZOEK

In het najaar van 2005 hebben veertien sbo-scholen met in totaal 640 leerlingen in de midden- en bovenbouw deelgenomen aan een effectstudie. Zij hebben gedurende tien weken vier à vijf keer per week gewerkt met het interventieprogramma en hierbij ondersteuning gekregen van het Expertisecentrum Nederlands. De vraag was of leerlingen door de interventie sneller vooruitgingen in hun leesontwikkeling dan daarvoor en gemotiveerder waren om te leren lezen. Bij alle leerlingen zijn daarom voorafgaand en



HUMAN TOUCH PHOTO

Leerlingen krijgen dankzij het SLIM-programma zicht op de functie en het nut van taal - waarom en waarvoor ze eigenlijk leren lezen – en dat motiveert.

na afloop van de interventie de Drie-Minuten-Toets (DMT), AVI- en een leesmotivatietoets afgenomen. Na afloop van de interventie waren de leerlingen gemiddeld één AVI-instructieniveau en één AVI-beheersingsniveau vooruit gegaan. Daarnaast scoorden zij na tien weken beduidend hoger op de Drie-Minuten-Toets. Een vooruitgang waar ze eerder jaren over deden, werd nu in krap drie maanden behaald. De leerkrachten vonden hun leerlingen bovendien veel gemotiveerder dan voorheen: zij voelden zich kennelijk uitgedaagd om hun leesvaardigheid te verbeteren. In het Tijdschrift voor Orthopedagogiek (nr 45, 2006) wordt uitgebreid verslag gedaan van dit onderzoek. De resultaten tonen aan dat het mogelijk is om de leesresultaten van leerlingen in het sbo te verbeteren, een conclusie die ook al bleek uit het zogenoemde LISBO-project (CPS/Universiteit van Utrecht, zie ook specials Didaktief, oktober 2005 en oktober 2006, red.). In het schooljaar 2006-2007 zal het programma daarom onder de naam *Stimuleringsprogramma Lezen uitgaande van Instructie en Motivatie (SLIM)* breder worden verspreid. In de lijn van het SLIM-programma worden bij verschillende methoden voor voortgezet technisch lezen functionele lees- en schrijfpodrachten ontwikkeld, zodat leerkrachten vaker een koppeling kunnen maken tussen technisch lezen en lees- en schrijfmotivatie. Het programma zal daarnaast worden opgenomen in een volgende versie van het Protocol Leesproblemen en Dyslexie voor het Speciaal Basisonderwijs.



Implementatie Taallijn grondig aangepakt

Schatkist, Piramide, Kaleidoscoop, Startblokken, stuk voor stuk zijn het prima methodes voor het stimuleren van de ontwikkeling van jonge kinderen. Maar om het effect van de methodes op de taalontwikkeling te vergroten ontwikkelden het Expertisecentrum Nederlands en Sardes De Taallijn. De implementatie wordt groots aangepakt.

door Peter Zunneberg

Veel voorlezen! Om jonge kinderen die zelf nog niet kunnen lezen in taal te interesseren is dat de oplossing. Tenminste, dat is wat het onderwijs lang geloofd heeft. Het gaat voor veel kinderen op, maar niet voor allemaal. Dus heeft het Expertisecentrum Nederlands zijn aanpak voor interactief voorlezen voor kleuters in 2002 samen met Sardes vertaald naar de peuters. Niet meer alleen het verhaal van A tot Z aan de hele groep voorlezen, maar voorlezen in een kleine groep, geregeld pauzeren en vragen stellen: 'Hoe denken jullie dat het verder gaat?' Herhaald voorlezen en kinderen het verhaal zelf laten vertellen. Interactief voorlezen werd het eerste speerpunt in De Taallijn. Vervolgens kwamen de speerpunten woordenschat en gesprekken met kinderen. Ten slotte focust De Taallijn nog op versterking van het gebruik van ict en multimedia (bij voorbeeld door het gebruik van elektronische schoolborden en door de inzet van middelen die de kinderen zelf kunnen gebruiken zoals een digitaal prentenboek voor het herhaald voorlezen).

Ouderparticipatie is ook een doel. Door het kind thuis bezig te laten zijn met taal wordt de taalontwikkeling versterkt en worden de ouders meer betrokken bij het onderwijs. Voor dit laatste doel wordt onder meer gewerkt aan een ouder-kind portfolio waarin de resultaten van de activiteiten ook thuis worden bijgehouden. Met alle speerpunten en subdoelen vergt De Taallijn nogal wat vaardigheden van leidsters en leerkrachten. Vaardigheden die (nog) niet vanzelfsprekend aan bod komen in hun opleidingen.

TRAINING

Bij de invoering van De Taallijn zijn talloze organisaties betrokken: de drie landelijke pedagogische centra, diverse bibliotheken, een aantal pabo's en roc's. Zelfs in televisieprogramma's als *Koekeloere* wordt aansluiting bij De Taallijn gezocht. Maar de belangrijkste taak ligt bij de onderwijsbegeleidingsdiensten. Regionaal zorgen zij voor de coördinatie van De Taallijn en voor de training van leidsters en leerkrachten. De cursus bestaat uit vijf bijeenkom-

sten en coaching voor leerkrachten en leidsters gedurende het hele jaar. 'Eigenlijk is dat te weinig', zegt Mieke Vos, die namens Cedin in Leeuwarden de training in Friesland verzorgt. 'De Taallijn is zo uitgebreid en divers dat je onvoldoende tijd hebt om alles goed aan bod te laten komen.' Dat vindt ook Gerrie Compen, van Edux in Breda. 'De cursus zoals wij hem aanbieden is gratis. Sardes krijgt daarvoor subsidie van het ministerie van OCW. Maar scholen of besturen kopen vaak extra bijeenkomsten en coaching in.'

De training van leidsters en leerkrachten is gericht op vaardigheden. 'Hele simpele dingen kunnen belangrijk zijn', legt Compen uit. 'Mimiek, het geven van beurten, dat soort dingen zijn doorslaggevend om kinderen bij de activiteiten te betrekken.' Om al deze facetten goed te kunnen trainen wordt in de cursus veel gewerkt met coaching op basis van videoregistratie. 'We filmen de leerkrachten onder schooltijd en bespreken later, wat ze goed doen en wat beter kan', vertelt Vos. 'Bij het cursusmateriaal zit wel een cd-rom met filmfragmenten, maar wij hebben ondervonden dat het beter werkt als cursisten zichzelf aan het werk zien.'

PRAKTIJKERVARING

In de opzet om De Taallijn zich als een olievlek te laten verspreiden zijn het Expertisecentrum Nederlands en Sardes ruimschoots geslaagd. In 2003 is begonnen met de implementatie in peuterspeelzalen, in het schooljaar 2005-2006 volgden de basisscholen. Aan het eind van het nu lopende schooljaar zullen meer dan duizend peuterspeelzalen en meer dan driehonderd basisscholen met De Taallijn werken.

'Wij werkten hier op school al langer met thema's', vertelt Ilonka Wijnhoven, als bouwcoördinator op Daltonschool De Meiboom in Nijmegen nauw betrokken bij de invoering van De Taallijn (haar school telt zo'n zestig procent 1.9 leerlingen). 'Maar toen wij door De Taallijn werden gewezen op het gebruik van een anker werkten die thema's ineens veel beter.' Het anker is het uitgangspunt voor het



EVELYNE JACQ

Met de verschillende activiteiten van De Taallijn wordt taal leren leuker.

thema. Vaak is het een prentenboek dat gebruikt wordt om het thema te verkennen en waarmee de kernwoorden van het thema kunnen worden uitgelegd. Zo is *Klein-Manetje heeft geen huis* van Max Velthuis gebruikt als anker bij het thema wonen en is er ook een wandeling door de buurt gemaakt. 'Het is een simpele manier om alles aan zo'n thema op te hangen', vertelt Wijnhoven. 'Je kunt er nieuwe, maar ook voor de kinderen al bekende activiteiten aan koppelen.' Zo zijn er in elk thema mogelijkheden om een voeldoos te maken, waarbij kinderen een voorwerp moeten omschrijven dat ze alleen maar kunnen voelen. 'Bij het thema bewegen hebben we kinderen een ik-tafel laten maken waarbij ze wat vertelden over hun sport.' In totaal zijn zeven teamleden op De Meiboom met De Taallijn bezig. 'Dat geeft je de mogelijkheid om met groepsgroottes te variëren', legt Wijnhoven uit. 'Vanwege onze Dalton-uitgangspunten hebben wij de lokalen verschillend ingericht. Er is een lokaal om in te ontdekken, één om in te bewegen, één om in te werken en leerlingen kiezen zelf naar welk lokaal ze willen. Met de verschillende activiteiten van De Taallijn wordt dat aantrekkelijker.' In de training was Wijnhoven met name enthousiast over de coaching op basis van videoregistratie. 'Je probeert alles wat je geleerd hebt zo goed mogelijk toe te passen. Maar pas als je jezelf terugziet op video wordt duidelijk wat je nog kunt verbeteren en waardoor het voor de kinderen nog meer gaat leven en betekenis krijgt.'

KNELPUNTEN

Met name in hun werk als coördinator voor De Taallijn komen Compen en Vos nog wel wat knelpunten tegen. Zo noemde Vos al de omvang van de cursus. 'Bovendien haken peuterspeelzalen soms af, omdat de cursusbijeenkomsten overdag plaatsvinden. De peuterspeelzaal moet zelf voor vervanging zorgen. En daarvoor ontbreekt het geld nog wel eens. De woensdagmiddag is vaak ook geen optie,

omdat de leidsters dan in hun eigen tijd moeten komen.' Compen signaleert nog een ander probleem. 'Ik kom geregeld scholen tegen die zeer enthousiast zijn. Maar naast De Taallijn zijn er allerlei andere ontwikkelingen. Soms zijn ze bezig met de implementatie van een methode zoals de nieuwe *Schatkist* of een leerlingvolgsysteem zoals *Kijk*. En dat kost zoveel tijd dat De Taallijn moet wachten.'

Een laatste knelpunt blijft natuurlijk geld. Op De Meiboom is dat direct merkbaar. 'Vorig jaar', vertelt Wijnhoven, 'konden onze leerlingen kiezen uit vier lokalen. Dit jaar zijn er minder leerlingen, en dus minder formatie en moeten we telkens een lokaal dicht laten. Dat lossen we op door te laten rouleren, maar je raakt wel deskundigheid kwijt.' De continuïteit op De Meiboom staat nog op een andere manier onder druk. Waar eerder werd samengewerkt met peuterspeelzaal de Meibloem, ontbreken daar nu de middelen om met De Taallijn door te gaan. 'Er wordt in afgeslankte vorm nog volgens De Taallijn gewerkt', vertelt Wijnhoven, 'zodat de kinderen als ze hier op school komen wel bekend zijn met de onderdelen.' Vooral nog gaat De Taallijn door tot 1 januari 2008. Dan stopt de subsidie van het ministerie van OCW. 'Het is verstandig om achterstanden zo vroeg mogelijk aan te pakken', zegt Miek Hoogbergen, projectleider van De Taallijn (Sardes). 'Maar eigenlijk moet je deze invulling van het taalonderwijs blijven stimuleren, ook in de bovenbouw van het basisonderwijs.' Inmiddels loopt De Taallijn door tot en met groep 4. En vanuit de scholen klinkt al de roep om door te gaan tot en met groep 8. 'Dat zouden we wel willen', vertelt Hoogbergen, 'maar om materiaal te ontwikkelen uit eigen middelen is erg moeilijk. Daarvoor zijn we dus afhankelijk van een nieuwe subsidie of het zou door de schoolbesturen betaald moeten worden.'

«

Meer informatie www.detaallijn.nl.

Taal en geschiedenis profiteren van geïntegreerde aanpak

Met webquests op onderzoek uit

'Zijn er nog rangen en standen zoals in de middeleeuwen?' 'Hoe werd de pest verspreid?' 'Wat gebeurde er met heksen?' Hoe krijg je leerlingen zover dat ze antwoorden zoeken op deze vragen? Groep 5 van De Copele in Oisterwijk beantwoordt deze vragen met behulp van webquests. Met succes.

door Resi Damhuis, Mienke Droop en Eliane Segers

Groep 5 van de rks De Copele in Oisterwijk bekijkt de jeugdspeelfilm Mariken die in de middeleeuwen speelt. 'Bah, wat saai! Dat zou je horen als je een droge geschiedenisles geeft in groep 5', zegt leerkracht Margit Niels. 'Maar een film over een avontuurlijk meisje dat in contact komt met een gravin, met heksen en rondreizende toneelspe- lers, dat prikkelt de nieuwsgierigheid. Aan zo'n begin kun je veel taal- en geschiedenisactiviteiten verbinden.' Margit Niels is enthousiast over de vorm van geïntegreerd taal- en zaakvakonderwijs die zij gebruikt, een aanpak die is ontwikkeld door het Expertisecentrum Nederlands.

De film verdeelt ze in drie stukken. Margit Niels: 'Twee keer pauzeren we om even actief te zijn: de leerlingen bedenken in tweetallen wat er na een bepaalde scène in de film zou kunnen gebeuren met Mariken. Diezelfde dag nog bespreken we in de grote kring met elkaar wat ze opviel in de film. In de loop van dat gesprek schrijf ik de onderwerpen op het bord waar ze het over hebben: ridders en kastelen, de stad, heksen, monniken, kleding.'

Rond ieder onderwerp vormen de leerlingen vervolgens een groepje, dat een 'woordveld' gaat maken: wat weten ze allemaal over dat onderwerp? Om beurten schrijven de kinderen woorden op een groot vel in hun groepje en leggen ze elkaar uit waarom iets bij hun onderwerp hoort. Margit Niels: 'Al pratend met elkaar komen ze heel ver: het groepje "kastelen" benoemt ook de zwarte jurk van de weduwe en geeft dat gauw door aan het groepje "heksen". In de grote groep geven ze voorbeelden van wat ze hebben genoteerd en waarom. Zo leren ze er allemaal van. Daarna maken ze in de kleine groepjes woordkaarten. Tot slot hangen er vijf posters met woorden.'

WEBQUEST

De volgende dag vult Margit Niels een tafel met boeken over de middeleeuwen. 'De kinderen mogen een boek uitzoeken en er in grasduinen. Ze vullen de posters aan met nieuwe woorden. Ik laat dan zien dat je binnen een onderwerp weer deelonderwerpen kunt hebben: binnen de stad

zijn er woorden die horen bij de markt, zoals koeien en kwakzalvers, maar andere woorden horen bij de stad in zijn geheel, zoals poep.'

Na de verkennende fase helpt Margit Niels de kinderen om gerichte vragen te stellen. 'Wat weten ze eigenlijk al? Hoe kastelen in elkaar zitten: met een grote poort, een gracht eromheen en een ophaalbrug, en kantelen om je te verdedigen. En wat willen ze weten? Hoe zat dat eigenlijk met eten koken in een kasteel? Je merkt dat kinderen zich vastbijten in een onderwerp.' De leerlingen mogen vervolgens een zogenoemde webquest (zie kader) maken over de middeleeuwen die aansluit bij de film. In dit geval vraagt Margit Niels ze een vervolgvraag op de film te schrijven. 'Net als een echte schrijver moeten ze daarvoor eerst allerlei dingen uitzoeken. Twee kinderen zoeken bijvoorbeeld informatie over de pest. Ik help ze de tekst in de webquestbron te begrijpen. Twee anderen zoeken op hoe de pest zich verspreidde. Als Appy aan Mathieu vertelt wat hij heeft gevonden, ontdekt hij wat hij kan opschrijven.' In de klas werken de kinderen aan het klassenwoordenboek. Moeilijke of nieuwe woorden komen daarin, met een plaatje, uitleg en een zin. De leerlingen doen ook allerlei oefeningen met de nieuwe woorden.

Webquest

Een webquest is een gestructureerde zoekopdracht op het internet rond thema's uit de vakvakken. Veel leerlingen hebben houvast aan de structuur van een webquest. Ze beheersen de zoekvaardigheden om zelf de juiste informatie op het web te vinden nog niet. Ze moeten leren om in de overweldigende hoeveelheid informatie antwoorden op hun vragen te vinden, en om te controleren of de informatie klopt en voor hen bruikbaar is. Daarbij moeten ze leren de gevonden informatie in een eigen tekst te verwerken.



REST DAMHUIS

'Al doende verzinnen kinderen strategieën om teksten te lijf te gaan.'

De rol van Margit Niels is vooral die van begeleider en coach. Ze praat met kinderen over de informatie die ze vinden. Zo begrijpen ze de teksten bij de leervragen beter. Ze stimuleert ze ook met elkaar te praten over wat ze hebben ontdekt. En ze prikkelt de kinderen om verder te denken: *Dus boeren moesten hun oogst aan het kasteel afgeven. Nou, dan zou ik niet bij zo'n kasteel gaan wonen!*

STRATEGIE

Eens in de week leest ze langere teksten met de hele groep. Margit Niels: 'Al doende verzinnen de kinderen strategieën om ze te lijf te gaan. Ze zijn er heel creatief in. De een zegt: "Je doet de kopjes eerst. Dan weet je meteen welke stukken niet hoeven." De ander zoekt eerst de plaatjes of de trefwoorden in de tekst. "Monniken bijvoorbeeld, als je dat hebt, ga je pas echt lezen". Kwesties die de kinderen niet meteen oplossen, een uitstekende aanleiding voor interactie in de kleine kring. Zo'n gesprek heb ik een paar keer per week, tijdens de tijd voor zelfstandig werken.' Een interactief leergesprek gebruikt Margit Niels uiteindelijk om de leerlingen op de schrijfpdracht te richten. Wat vinden ze belangrijke kenmerken van een goed verhaal? Dat kunnen ze heel goed verwoorden. 'Op het bord staan zaken als een lokkende titel, spanning in het middenstuk, goed slot, mooie taal. De kinderen maken eerst een plannetje voor hun verhaal met hulp van een stappenplan. Daarna gaan ze schrijven. Tenminste, hun eerste versie, die zal worden "proefgelezen".' Klassikaal doet Margit het proeflezen voor. Daarna zijn de kinderen in tweetallen elkaars proeflezer: iedereen geeft en krijgt zo feedback. Vier weken na de 'première' van Mariken in de klas is het zover: de eerste leerlingen hebben hun verhaal af. Twee of drie vrijwilligers lezen hun verhaal aan de hele klas voor. Als iedereen klaar is, lezen de kinderen hun verhalen in groepjes van vier of vijf. Bij ieder verhaal noteren ze een

'top' en een 'tip'. Soms gaan de tops over 'spannend', 'ik wilde echt weten hoe het verder ging', en ook wel over 'overall een hoofdletter'. Ook de tips variëren. Spelenderwijs bijna hebben de kinderen veel geleerd over de middeleeuwen. Maar dat niet alleen. Margit Niels: 'Op een vanzelfsprekende manier zijn alle domeinen van taalvaardigheid ingezet. In gesprekken verwoordden de kinderen hun ideeën en bevindingen, en bouwden daar met elkaar en mij op voort. Ze waren actief en bewust met woordenschat bezig. Bovendien waren ze met een duidelijke bedoeling aan het lezen en schrijven. Terwijl de kinderen "gewoon" met een intrigerend onderwerp bezig waren, boekten ze tegelijkertijd leerwinst op het gebied van taal en geschiedenis.'

«

Meer informatie in: Segers, E., Damhuis, R. & Droop, M. (2006). *Taal & zaakvakken met webquests*. Cd-rom. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.

Geïnteresseerd in webquests? www.webquests.nl.

Taal & zaakvakken

Taal speelt een belangrijke rol bij de kennisverwerving in de zaakvakken. Nieuwe kennis en informatie worden door middel van mondelinge en schriftelijke taal overgebracht en verworven. Leergesprekken over nieuwe onderwerpen, het lezen van teksten en het schrijven van werkstukken doen een sterk beroep op de mondelinge en schriftelijke taalvaardigheid van leerlingen. Taalvaardigheid en zaakvakken zijn dan ook onlosmakelijk met elkaar verbonden; expliciete aandacht voor taal en de manier waarop leerlingen door taal kennis verwerven en omgekeerd is noodzakelijk.

Gesprekken zijn de spil

Gesprekken zijn de spil van interactief taalonderwijs. Maar alleen als leerlingen er uitgebreid en actief aan deelnemen: taalverwervingsgerichte gesprekken. Hoe kunnen leerkrachten daarvoor zorgen?

door **Resi Damhuis & Akke de Blauw**

In 'goede' gesprekken gaat het om ruimte voor uitgebreide taalproductie door de leerling, niet alleen om goed taal-aanbod en passende feedback van de leerkracht. Taalproductie draagt bij aan verdere taalontwikkeling. Met uitgebreide eigen inbreng zet de leerling namelijk al zijn taalkennis gemotiveerd in, merkt wat hij nog niet weet en pikt dat op uit feedback en taalaanbod. Oftewel: zo breidt hij zijn taalkennis uit. Leerkrachten dragen bij aan de taalproductie van een kind door in gesprekken een andere rol aan te nemen dan gangbaar is. In gangbare schoolgesprekken zijn leerkrachten het meest aan het woord en geven leerlingen voornamelijk antwoord. In een goed, dat wil dus zeggen taalverwervingsgericht, gesprek scheppen leerkrachten ruimte voor de leerlingen om actief bij te dragen aan het gesprek, bouwen zij voort op die bijdragen en zorgen voor voldoende diepgang. Hoe veranderen leerkrachten gesprekken in die richting? Met *CombiList*, een instrument voor taalontwikkeling via interactie (Damhuis, de Blauw & Brandenburg 2004), brengen leerkrachten hun eigen interactiegedrag en dat van hun leerlingen in beeld. In een Checklist is iedere leerkrachtvaardigheid gekoppeld aan concreet kindgedrag, zodat leerkrachten meteen het verband zien tussen wat zij zelf doen - of niet doen - en wat een kind doet in het gesprek. De belangrijkste leerkrachtvaardigheden hebben te maken met ruimte scheppen, inhoudelijke kwaliteit en feedback. Zo merken leerkrachten bijvoorbeeld dat kinderen meer op eigen initiatief praten naarmate zij zelf meer stiltes laten vallen en dat

kinderen eerder door zullen gaan met het verwoorden van intenties, naarmate de leerkracht inspeelt op wat het kind naar voren brengt.

VIDEO

Weten hoe een goed gesprek eruit ziet, leidt niet vanzelf tot zo'n gesprek daadwerkelijk voeren. De belangrijkste stap is dat leerkrachten concrete interactievaardigheden leren toepassen.

Eerst leren leerkrachten de gewenste vaardigheden te herkennen door middel van videofragmenten van collega's. Dan volgt toepassing in hun eigen praktijk. Een leerkracht van groep 5 zegt over de noodzaak van video-opnames: 'Tijdens een gesprek gebeurt er zoveel, dat je lang niet alles ziet. Kijkend naar de videoband met de Checklist in de hand kwam ik er achter dat ik toch veel meer aan het woord ben dan ik dacht.'

Interactievaardigheden oefenen in de eigen praktijk is essentieel, en coaching daarbij op de werkvloer zeer wenselijk. Leerkrachten werken aan één of twee leerpunten die ieder zelf kiest uit de categorieën ruimte scheppen, inhoudelijke kwaliteit en feedback. In een persoonlijk oefenplan leggen leerkrachten vast hoe ze te werk gaan. Zo heeft een leerkracht genoteerd voor zijn groep 3: 'Twee keer in de week tijdens zelfstandig werken oefenen met het groepje Jamie, Sanne en Latif: minder vragen stellen en hen meer aan het woord laten.'

INTENTIES

Individuele feedback van trainer of coach geeft leerkrachten houvast tijdens de oefenperiodes. Daarnaast wisselen ze met collega's tijdens speciale trainingsbijeenkomsten ervaringen uit en kijken ze naar elkaars opnames. Dat levert uitvoerbare suggesties op. En voor een volgende oefenperiode scherpen leerkrachten oude leerpunten aan of kiezen ze een nieuwe vaardigheid.

Deze intenties vormen de grondslag van goede gesprekken:

- Praat niet tégen kinderen maar mét kinderen en laat hén aan het woord.
- Zorg dat kinderen taal voor veel verschillende doeleinden kunnen gebruiken.
- Verleid kinderen om met elkaar hardop verder te denken over verbanden, consequenties, generalisaties, conclusies en alternatieve oplossingen.

Het Expertisecentrum Nederlands heeft rond de CombiList een trainingstraject voor leidsters en leerkrachten ontwikkeld, én een opleidingstraject voor trainers en coaches.



WILLY VAN ELSÄCKER

ICT bereidt pabo-student beter voor op praktijk

Veel pabo's werken inmiddels met de digitale leeromgeving MILE Nederlands. Een serie cd-roms maakt het voor studenten inzichtelijk hoe interactief taalonderwijs werkt.

door John Bronkhorst

'Ik vind het een sterk punt dat de leerkracht lange pauzes laat vallen. Dat doet ze een paar keer. De kinderen beginnen dan vanzelf weer te praten'. Pabo-studenten Hermine en Natascha zitten achter de computer en bekijken twee videofragmenten van de cd-rom *Aan de praat...* Ze werken aan de interactievaardigheden die ze als leerkracht nodig hebben voor het stimuleren van mondelinge taalontwikkeling in groep 1-4. De fragmenten tonen een leerkracht die gesprekken voert met niet-Nederlandstalige kleuters. *'Hassana, kan jij een plaatje uitkiezen waar je iets over kan vertellen? Wat heb jij gepakt? Plak maar op. Achter de auto. En wat heb jij gepakt?'* 'Fiets.' *'Hassana wat heb jij opgeplakt? Wat voor plaatje? Wat zie je daar?'* 'Weet ik niet.' 'Weet je dat niet? Hoe heet dit?' 'Fiets.' 'Een fiets. Ja. En wie zit op de fiets?' 'Jongen.' 'Een jongetje op de fiets.'

In dit gesprek is de leerkracht erg sturend. Ze werkt met een klein groepje leerlingen buiten de klas en behandelt de woorden die op dat moment in het thema van de klas belangrijk zijn. Het gaat over auto's en verkeer. Ze heeft eerder al allerlei woorden aangeboden en wil ze nu nog eens herhalen. Ze heeft duidelijk gepland welke woorden aan bod moeten komen en daar afbeeldingen voor het viltbord bijgezocht. Ze vult de hele activiteit met korte 'benoem'-vragen en maakt slechts af en toe een uitstapje naar ervaringen van de kinderen. De kinderen antwoorden meestal in 'één-woord'-zinnen en krijgen weinig kans om complexere taal te gebruiken. De leerkracht is veel en lang aan het woord; ze stelt vragen die de vorm van het antwoord al vastleggen.

In het andere fragment 'Rommel in de la' lukt het de kinderen aan het redeneren te krijgen. Het gesprek is 'open' en veel meer op taalverwerving gericht. De leerkracht heeft een bureaulade vol potjes, flesjes, deksels en dopjes. Ze vraagt de kinderen haar te helpen de la weer netjes te maken. Ze laat ze praten over wat ze proberen, waarom het niet lukt en waarom ze denken dat dingen bij elkaar zouden kunnen horen. Ze zorgt met af en toe een vraag of opmerking, dat het gesprek zich verdiept en dat de kinderen toelichten wat ze doen en wat ze denken. Ze reageert niet steeds meteen zelf. Zo geeft ze de kinderen de kans om op elkaar te reageren.

'Lukt 't Hassana?' vraagt de leerkracht. *Hassana probeert de twee helften op elkaar te zetten en is even stil en zegt dan: 'Ja.'* Sabrina helpt: *'Misschien moet je draaien Hassana.'* Emre



HUMANTOUCHPHOTO

komt met een ander advies: 'Nee hoor. Moet je gewoon drukken', en hij doet het met zijn handen voor. Vervolgens zegt hij dat hij het zelf wil proberen: 'Na..ikke.'

Pabo-studenten Hermine en Natascha zijn vooral geïnteresseerd in wat de leerkracht in het tweede fragment anders doet. Hoe komt het dat de kinderen actiever deelnemen aan dat gesprek? Nadat ze de twee gesprekken hebben vergeleken en de theorie hebben gelezen, bereiden ze een gesprek voor dat ze zelf op hun stageschool met een klein groepje leerlingen gaan voeren. De videofragmenten hebben in dit geval als 'anker' gefungeerd. Een anker biedt studenten een gemeenschappelijke ervaring, zowel emotioneel als intellectueel. Vanuit dit startpunt is het makkelijker om ervaringen te delen, oude en nieuwe kennis te bespreken en met elkaar tot nieuwe vragen te komen. *Aan de praat...* is onderdeel van de digitale leeromgeving *MILE Nederlands*, een serie cd-roms gekoppeld aan een internetomgeving van het Expertisecentrum Nederlands over verschillende onderwijssituaties. Bij elk videofragment op zo'n cd-rom staan steeds een toelichting, aanwijzingen wat opvallende punten in het fragment zijn en opdrachten. Via deze multimediale leeromgeving krijgen studenten en leerkrachten een kijkje in de keuken van hun collega's.



EN bepleit doelgerichte aandacht voor taal in groep 1/2

Dagelijks 'taaluurtje' voor kleuters werkt

Interactief taalonderwijs voor kleuters werkt. Structurele en doelgerichte aandacht voor woordenschat en beginnende geletterdheid in groep 1 en 2 werpt vruchten af.

door Hennie Biemond en José Hillen

Ieder jaar komt het thema Lente aan de orde in groep 1/2 van basisschool 't Spick in Beesel. Dit keer pakt juf Emalie Steegmans het anders aan. Ze neemt een prentenboek als leidraad: *Dotties eieren* en stelt dat twee weken centraal. Ze heeft het boek net aan de hele klas voorgelezen. Dat was niet de eerste keer. De kinderen kennen al delen van de tekst uit hun hoofd en 'lezen' mee. Een feest van herkenning.

Nu werkt Steegmans in de kleine kring met zes leerlingen. Zij spelen het verhaal van Dottie na op de verteltafel met behulp van een knuffelkip en kuikens.

De kinderen verwoorden de handelingen uit het verhaal. De andere kleuters werken zelfstandig in groepjes. Er is een groepje dat een memory-spel maakt bij de nieuwe woorden uit het boek. Dat is best lastig, want hoe teken je nu 'krioelen'? In de bouwhoek ontstaat een boerderij. Het kippenhok voor Dottie is al klaar. Vier kinderen werken in de letterhoek. Zij stempelen de woordjes uit het boek die beginnen met een 'd'. Ze hebben al Dottie, donzig en deur. Sabrina en Angela hebben een verantwoordelijke taak. Vorige week zijn ze met de hele groep naar de boerderij van de familie Vos geweest. Gisteren hebben ze met elkaar een bedankbrief geschreven. Steegmans heeft alles op het bord gezet en nu mogen zij de brief 'overschrijven' op mooi briefpapier. Vanmiddag gaat de brief met twee tekeningen op de post.

TAAL-UUR

Emalie Steegmans werkt met het Programma Interactief Taalonderwijs (PIT) van het Expertisecentrum Nederlands (EN). Dit is een uitbreiding en bewerking van het interventieprogramma Stimulering van beginnende geletterdheid in groep 2. PIT is samengesteld op basis van bestaande methodieken voor woordenschat en beginnende geletterdheid van het EN. Uitgangspunt in de cyclus van twee weken is een prentenboek dat Steegmans zelf of met de kinderen kiest. Ze begint met het interactief voorlezen van het verhaal. Vervolgens werkt ze iedere dag gedurende één uur gericht aan taal. Ze besteedt dan aandacht aan de verschillende deelgebieden van interactief taalonderwijs: boekoriëntatie, woordenschat, verhaalbegrip, taal-

bewustzijn en functioneel lezen en schrijven.

Het 'taal-uur' begint steeds met een klassikale instructie, waarin elke dag een ander taalaspect centraal staat. Op maandag is interactief voorlezen aan de orde, gericht op woordenschat en boekoriëntatie; op dinsdag staat taalspel en taalbewustzijn centraal. Woensdag is er weer tijd voor interactief voorlezen, maar dan meer gericht op verhaalbegrip. Donderdag besteedt Steegmans aandacht aan

Opzet van het onderzoek

Op negen scholen (vijf goa, een jenaplan, drie regulier) werd in 33 combinatiegroepen 1/2 met PIT gewerkt. De vorderingen van 311 leerlingen die bij de start van het onderzoek in groep 1 zaten, zijn twee jaar gevolgd. In de loop van het project zijn de leerlingen driemaal getoetst: aan het begin en eind van het eerste schooljaar en aan het eind van het tweede schooljaar. Om mondelinge taalvaardigheid te meten zijn de toetsen verhaalbegrip en de verteltaak van de Taaltoets Alle Kinderen (TAK) afgenomen. Voor woordenschat werden de passieve woordenschattaak en de woordomschrijving-taak van de TAK gebruikt. Voor taalbewustzijn zijn toetsen afgenomen voor rijmen, beginrijm, analyse in fonemen, synthese van lettergrepen, synthese van klanken en objectiviteit. Om beginnende geletterdheid te meten zijn er toetsen afgenomen voor boekoriëntatie, letterkennis en beginnend schrijfgedrag.

Om de resultaten van de leerlingen op de project-scholen goed te kunnen vergelijken met leerlingen op andere scholen zijn er op dezelfde momenten dezelfde toetsen afgenomen bij 110 leerlingen op vier scholen (twee goa, een Jenaplan, een regulier) met dertien groepen 1/2 die niet met PIT werkten. Kinderen op scholen waar PIT wordt gebruikt, bleken grotere vorderingen op de taal-domeinen te maken dan leerlingen op de controle-scholen. / HB en JH



EVELYNE JACQ

De leerkracht probeert in het taaluurtje kinderen zo veel mogelijk op elkaar te laten reageren en vragen aan elkaar te laten stellen.

functioneel lezen en schrijven. Op vrijdag krijgen de kinderen gelegenheid te reflecteren op de activiteiten van de afgelopen week.

Na de instructie is er gedurende dertig minuten ruimte voor verwerkingsactiviteiten. Kinderen doen dit individueel of in kleine groepjes. De activiteiten zijn gerelateerd aan het thema van het prentenboek en talig of geletterd: lezen en luisteren, schrijven en tekenen of de vertelafel. In dit half uur is Steegmans met een klein groepje kinderen aan het werk in de kleine kring. Daar staat meestal het prentenboek weer centraal.

Het taal-uur wordt afgesloten met een kort reflectiegesprek. Kinderen laten hun producten aan elkaar zien en vertellen over wat ze gedaan hebben. Steegmans probeert zoveel mogelijk de kinderen te motiveren op elkaar te reageren en vragen aan elkaar te stellen.

DOELGERICHT

Het EN heeft het gebruik van het Programma Interactief Taalonderwijs geëvalueerd (zie kader onderzoek). Leerkrachten van drieëndertig groepen 1-2 hebben er gedurende twee schooljaren mee gewerkt. Onderzocht is wat het effect was op de taalvaardigheid van de kleuters. Maken kinderen op scholen waar PIT wordt gebruikt grotere vorderingen op de taaldomeinen dan leerlingen op controlescholen? Het antwoord is ja. Leerlingen in groep 1 en 2 profiteren van het PIT-programma. Hun taalvaardigheid gaat meer vooruit dan de taalvaardigheid van kinderen op de controlescholen. Op bijna alle taken is de leerwinst van PIT-leerlingen groter.

Op de passieve woordenschattaak van de Taaltoets Alle Kinderen van Cito gaan PIT-leerlingen in twee jaar bijvoorbeeld gemiddeld 28 punten vooruit, terwijl leerlingen van controlescholen gemiddeld 22 punten vooruit gaan. Alleen bij verhaalbegrip en analyse in fonemen is er geen verschil in leerwinst. Van belang is te constateren dat de effecten van het programma zich voordoen bij alle vier de taaldomeinen die in het onderzoek betrokken zijn: woordenschat, mondelinge taalvaardigheid, taalbewustzijn en beginnende geletterdheid. Dit geldt zowel voor

autochtone als allochtone leerlingen.

Over het algemeen wordt op scholen in de groepen 1 en 2 wezenlijk anders gewerkt dan in hogere groepen. In de kleutergroepen worden niet of nauwelijks methoden gebruikt. Leerkrachten verzorgen het onderwijs veelal aan de hand van thema's en werken deze uit. Ze maken hierbij gebruik van bronnenboeken, onderwijsleermaterialen en ontwikkelen zelf materialen.

De ervaring leert dat leerkrachten meer gericht zijn op de invulling van activiteiten en variatie dan op de leerdoelen en herhaling. Ook op de meeste scholen die deelnamen aan het PIT-project werd aanvankelijk in de kleutergroepen niet gewerkt aan de hand van een methode. Op deze

Kleuters dankzij PIT grotere woordenschat

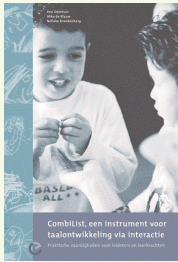
scholen betekende de implementatie van het PIT-Programma dat de leerkrachten in de groepen 1 en 2 gestructureerder en doelgerichter zijn gaan werken aan de taalontwikkeling van hun leerlingen.

Leerkrachten beoordeelden het programma positief. Ze roemden met name de duidelijke structuur door de cyclus van twee weken. Maar ze vonden ook dat er nog genoeg ruimte was voor eigen inbreng, door de keuze van prentenboeken en bijbehorende thema's en door de keuze uit voorgestelde activiteiten.

PIT is dan ook geen methode, maar een methodiek. Belangrijke elementen zijn het rooster voor twee weken met de activiteencyclus, het herhaald voorlezen van prentenboeken, de focus op kernwoorden en de herhaling hiervan, het werken in de kleine kring, de aandacht voor taalbewustzijn en de functionele lees- en schrijfactiviteiten. Binnen de betekenisvolle context van het prentenboek krijgen kinderen gerichte instructie en ontwikkelen ze actief hun geletterdheid en woordenschat.



De Taalijn (pag.6) is op basis van PIT ontwikkeld.

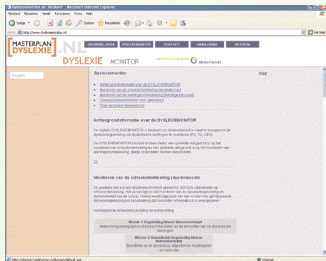


Interactie

De *CombiList* is een boek dat instrumenten bevat om de taalontwikkeling van leerlingen via interactie te bevorderen. Het staat vol praktijk-aanwijzingen. Maar een boek is 'papier'. Wie wil zien hoe dat in de praktijk gaat en ervaringen wil delen en uitwisselen met collega's, kan aan de slag: bij de *CombiList* is een training ontwikkeld voor voor- en vroegschoolse

educatie en (speciaal) basisonderwijs (zie ook pagina 10).

R. Damhuis, A. de Blauw en N. Brandenburg, CombiList. Een instrument voor taalontwikkeling via interactie. Uitg. Expertisecentrum Nederlands, Nijmegen, 2004. ISBN 90 77529 06 3. Prijs € 24,95. Te bestellen via www.lcowijzer.nl



Dyslexiemonitor

De *Dyslexiemonitor* is een digitaal instrument waarmee scholen en opleidingen hun dyslexiebeleid en -begeleiding in kaart kunnen brengen. Bovendien kunnen ze er de resultaten van leerlingen op het gebied van lezen en spellen mee monitoren. Het is een hulpmiddel voor de implementatie van de Protocollen Leesproblemen en Dyslexie (voor primair, voortgezet en hoger onderwijs). Door middel van vragenlijsten en toetsuitslagen worden zowel de beginsituatie als de ontwikkelingslijn

van de school en de leerlingen weergegeven. De *Dyslexiemonitor* bestaat uit een internetapplicatie waarop scholen en opleidingen zich kunnen abonneren. Jaarlijks worden er diverse trainingen verzorgd om er mee te leren werken, zowel voor scholen als voor opleiders.

Scholen kunnen zich aanmelden via www.dyslexiemonitor.nl. Een jaarabonnement kost € 59,95. Bij aanvang van het abonnement geldt een entreebedrag van € 164,95.

Strategieën



Strategisch lezen en schrijven met jonge kinderen is een praktijkgericht boek voor leerkrachten van groep 2 tot en met 4. Centraal staat hoe jonge kinderen strategische lezers en schrijvers kunnen worden, ofwel hoe ze doelgericht met teksten kunnen leren omgaan. Het geeft leerkrachten handvatten om een betekenisvolle context te creëren voor het on-

derwijs, al of niet gekoppeld aan een methode.

M. Tomesen en M. van Kleef, Strategisch lezen en schrijven met jonge kinderen. Prototypen voor lees- en schrijfonderwijs in betekenisvolle contexten. Uitg. Expertisecentrum Nederlands, Nijmegen, 2005. ISBN-13: 9789077529133. Prijs € 45,-. Bestellen via www.lcowijzer.nl.

Interventieprogramma's Dyslexie



In het kader van het Masterplan Dyslexie zijn interventieprogramma's voor het middelbaar onderwijs ontwikkeld voor leerlingen met hardnekkige lees- en spellingproblemen en dyslexie voor Nederlands, Engels en het praktijkonderwijs. Doel is dat leerlingen hun functionele lees- en schrijfvaardigheid verbeteren en dat ze goed leren omgaan met dyslexie. De programma's voorzien in een geïntegreerde aanpak: een training in vloeiend lezen, in lees- schrijf en spellingstrategieën, functionele inzet van compen-

serende software en sociaal-emotionele ondersteuning. De begeleiding is afgestemd op de specifieke lees- of spellingproblemen van de leerlingen en op de inhoud van de reguliere lessen.

Esther Steenbeek-Planting, Ria Kleijnen & Ludo Verhoeven, Interventieprogramma Nederlands voor het Voortgezet Onderwijs. Begeleiding voor leerlingen met leesproblemen en dyslexie, 2006, ISBN 13: 978-90-77529-16-4, prijs € 59,95; www.lcowijzer.nl.

MILE-Nederlands



MILE-Nederlands is een multimediale interactieve leeromgeving voor taaldidactiek (zie ook pagina 11). *MILE Nederlands* is bestemd voor pabo-studenten, maar kan ook nuttig zijn voor leerkrachten. Het bestaat uit een cd-rom en een internetomgeving. De cd-rom functioneert vooral als basis voor praktische ervaringen en studie. Het is een informatiebron voor gebruikers die met elkaar praktische en theoretische

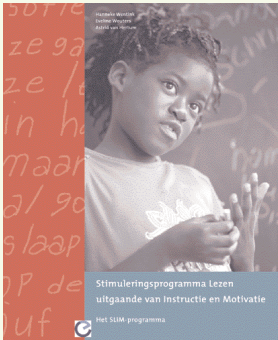
kennis uitbreiden, verdiepen en evalueren.

Er zijn 4 cd-roms verschenen:

1. Leesmotivatie bij begrijpend en studerend lezen
2. Omgaan met verschillen bij beginnende geletterdheid
3. Aan de praat
4. Evalueren in interactief taalonderwijs

De cd-roms zijn te bestellen via www.lcowijzer.nl.

Stimuleringsprogramma Lezen



Het *Stimuleringsprogramma Lezen uitgaande van Instructie en Motivatie* (SLIM, zie ook pagina 4) is ontwikkeld bij de technisch leesmethode Leeslijn. Het is bedoeld voor de midden- en bovenbouw van het sbo. Uitgebreide instructie, begeleidde inoefening, werken met een routekaart en uitvoeren van functioneel geletterde opdrachten zijn belangrijke onderdelen binnen het programma. Kinderen leren de geoefende deelvaardigheden toe te passen in functionele lees- en schrijfactiviteiten. Een effectstudie heeft aangetoond dat leerlingen in tien weken tijd gemiddeld één avi-instruc-

tienvoer en evaluatie. Daarnaast biedt zij de mogelijkheid teksten van leerlingen op het internet te plaatsen, binnen een eigen schooldoel. Deze teksten zijn via een internetsite toegankelijk voor iedereen (<http://www.taalonderwijs.nl/kids2kids>). Anderen kunnen op deze teksten reageren via een forum.

H. Wentink, E. Wouters en A. van Hertum, Stimuleringsprogramma Lezen uitgaande van Instructie en Motivatie. Uitg. Expertisecentrum Nederlands, Nijmegen, 2006. ISBN 10: 90-77529-17-9, ISBN 13: 978-90-77529-17-1. Prijs nog onbekend. Te bestellen via www.lcowijzer.nl.

Webquest



De cd-rom *Taal & Zaakvakken met Webquests* brengt een onderwijsaanpak in beeld die taal- en zaakvakken integreert en combineert met gestructureerde zoekopdrachten op het internet. Zij bevat videovoorbeelden uit de praktijk van de groepen 5 tot en met 8 en webquests over de middeleeuwen, natuurrampen en het hart. Er is aandacht voor de specifieke rol van de leerkracht. Een hele reeks activiteiten staat in een checklist, maar wordt ook praktisch uitgewerkt in drie verschillende scenario's. De cd-rom bevat instrumenten voor planning,

uitvoering en evaluatie. Daarnaast biedt zij de mogelijkheid teksten van leerlingen op het internet te plaatsen, binnen een eigen schooldoel. Deze teksten zijn via een internetsite toegankelijk voor iedereen (<http://www.taalonderwijs.nl/kids2kids>). Anderen kunnen op deze teksten reageren via een forum.

Eliane Segers, Resi Damhuis en Mienke Droop, Taal- en zaakvakken met webquests, cd-rom. Uitg. Expertisecentrum Nederlands, Nijmegen, 2006. € 25,-. Te bestellen via www.lcowijzer.nl.

De Taallijn



De Taallijn voor groep 1 en 2, ontwikkeld door het Expertisecentrum Nederlands en Sardes, is nu beschreven in een uitnodigende, complete uitgave. Centraal staat taalstimulering voor jonge kinderen, met speciale aandacht voor de vaardigheden van de leerkracht. Dankzij dit boek - een vervolg op Peuters Interactief met Taal - ontstaat een doorgaande lijn van peuter naar kleuter. De Taallijn staat vol met tips, foto's en illustraties. Er is veel aandacht voor activiteiten op het gebied van mondelinge taal, woordenschat, beginnende geletterdheid, ict en ouderbetrokkenheid, maar natuurlijk ook voor de theoretische achtergrond. Nieuw is de

aandacht voor het omgaan met leervragen van kinderen en hoe een leerkracht deze kan stimuleren in groep 1 en 2. Er is tevens een dvd (Praktijkvoorbeelden van de Taallijn. Interactief taalonderwijs in groep 1 en 2) verschenen met daarop praktijkvoorbeelden.

Willy van Elsäcker, Annie van der Beek, José Hillen en Sylvia Peters, De Taallijn. Interactief taalonderwijs in groep 1 en 2. Uitg. Expertisecentrum Nederlands, Nijmegen, 2006. Prijs € 29,95. ISBN 10: 90-77529-15-7. ISBN 13: 978-90-77529-15-7. Te bestellen via www.lcowijzer.nl. Dvd en boek samen kosten € 39,95.

Tussendoelen



Tussendoelen gevorderde geletterdheid sluit nauw aan bij het eerder verschenen Tussendoelen beginnende geletterdheid. In totaal worden acht gebieden of aspecten van geletterdheid onderscheiden. Voor elk gebied worden de tussendoelen beschreven die leerkrachten en leerlingen in de groepen 4 en 5 en in de groepen 6, 7 en 8 moeten nastreven en bereiken. Deze geven vrij concreet aan welke lees- en schrijfactiviteiten de kinderen moeten kunnen uitvoeren. Voorbeelden uit de

praktijk stimuleren om te reflecteren op het onderwijs en het zonnodig te verbeteren. Bij het boek is een cd-rom met nog meer voorbeelden en videofragmenten verschenen.

Aarnoutse, C., Verhoeven, L. (red.), van het Zandt, R. & H. Biemond, Tussendoelen gevorderde geletterdheid: leerlijnen voor groep 4 tot en met 8. Uitg. Expertisecentrum Nederland, Nijmegen, 2003. ISBN 90-77529-02-0. Prijs € 37,50. Bestellen bij www.lcowijzer.nl.

didaktief

OPINIE EN ONDERZOEK VOOR DE SCHOOLPRAKTIJK

Deze special over interactief taalonderwijs is gemaakt door de redactie van Didaktief en in het kader van het tienjarig jubileum geschreven door medewerkers van het Expertisecentrum Nederlands.

De special is betaald door het Expertisecentrum Nederlands.

Coördinatie:	Monique Marreveld
Auteurs:	Hennie Biemond, Akke de Blauw, John Bronkhorst, Resi Damhuis, Mienke Droop, José Hillen, Eliane Segers, Ludo Verhoeven, Hanneke Wentink, Eveline Wouters en Peter Zunneberg
Eindredactie:	Monique Marreveld
Omslagfoto:	Evelyne Jacq
Vormgeving:	Fizz NMS

De special is verschenen in Didaktief, november 2006, en is niet los verkrijgbaar.

Voor meer informatie over specials kunt u zich wenden tot de redactie van Didaktief, Molukkenstraat 200, 1098 TW Amsterdam, tel. 020 – 59 000 99, fax 020 – 59 000 98, www.didaktief.nl.

De redactie dankt de volgende sponsor:
Expertisecentrum Nederlands
Postbus 9104
6500 HE Nijmegen
telefoon: 024 - 361 56 24
fax: 024 - 361 56 44
e-mail: expert.ned@taalonderwijs.nl
website: www.expertisecentrumnederlands.nl

EXPERTISECENTRUM



Nederlands